

«Dones i homes en l'urbanisme del segle XXI» Palos de la Frontera (Huelva), del 23 al 27 de juliol de 2001

Anna Ortiz i Guitart

Universitat Autònoma de Barcelona. Departament de Geografia
08193 Bellaterra (Barcelona). Spain
Anna.Ortiz@uab.es

Data de recepció: setembre de 2001
Data d'acceptació definitiva: setembre de 2001

Resum

Del 23 al 27 de juliol de 2001 va tenir lloc a Palos de la Frontera (Huelva) el curs d'estiu «Dones i homes en l'urbanisme del segle XXI», organitzat per la Universidad Internacional de Andalucía. L'objectiu principal del curs va ser l'anàlisi de l'urbanisme i l'arquitectura actual des d'una perspectiva de gènere.

Paraules clau: gènere, urbanisme, ciutat, arquitectura.

Resumen. *«Mujeres y hombres en el urbanismo del siglo XXI». Palos de la Frontera (Huelva), del 23 al 27 de julio de 2001*

Del 23 al 27 de julio de 2001 tuvo lugar en Palos de la Frontera (Huelva) el curso de verano «Mujeres y hombres en el urbanismo del siglo XXI», organizado por la Universidad Internacional de Andalucía. El objetivo principal del curso fue el análisis del urbanismo y de la arquitectura actual desde una perspectiva de género.

Palabras clave: género, urbanismo, ciudad, arquitectura.

Résumé. *«Femmes et hommes dans l'urbanisme du siècle XXI». Palos de la Frontera (Huelva), du 23 au 27 juillet 2001*

Du 23 au 27 Juillet 2001 a eu lieu à Palos de la Frontera (Huelva) le cours d'été «Femmes et hommes dans l'urbanisme du siècle XXI», organisé par la Universidad Internacional de Andalucía. L'objectif principal du cours était l'analyse de l'urbanisme et de l'architecture actuelle à partir de la perspective de genre.

Mots clé: genre, urbanisme, ville, architecture.

Abstract. *«Women and men in the urbanism of the 21st century». Palos de la Frontera (Huelva), 23rd-27th July 2001*

The summer course «Women and men in the urbanism of the 21st century», organised by the Universidad Internacional de Andalucía, took place in Palos de la Frontera (Huelva) from 23rd to 27th July 2001. The main subject of the course was to analyse urbanism and architecture from a gender perspective.

Key words: gender, urbanism, city, architecture.

El curs «Dones i homes en l'urbanisme del segle XXI», organitzat per la Universidad Internacional de Andalucía (Seu Iberoamericana Santa María de La Rábida), a Palos de la Frontera (Huelva), va ser coordinat per la sociòloga del Consejo Superior de Investigaciones Científicas (CSIC) de Madrid, María Ángeles Durán. Durant cinc dies deu especialistes de diverses disciplines van aportar el seu coneixement sobre gènere, urbanisme, arquitectura i canvi social.

La primera presentació, titulada «¿Qué esperan del urbanismo las mujeres y los hombres del siglo XXI?», va anar a càrrec de María Ángeles Durán. Va parlar de com les dones i els homes utilitzen, viuen i tenen una relació diferent amb l'espai; de com l'espai, tot i ser una construcció social, necessita deconstruir-se per fer una ciutat més habitable i igualitària. La sociòloga va comentar que si bé és cert que ja queda enrere el tipus de ciutat amb cases enreixades i tancades perquè les dones no puguin sortir ni veure el món que les rodeja en llibertat, tal com descriu Fray Luis de León (1583) a *La perfecta casada*, també ho és que la ciutat continua, majoritàriament, essent pensada per homes i que, per tant, sovint no satisfà les necessitats de l'altra meitat de la població. Segons ella, la major part del que s'ha escrit sobre la ciutat s'ha fet prescindint de l'anàlisi del subjecte que produïa el coneixement, donant per suposat que es tractava d'un subjecte universal, transparent i pur. Un altre exemple que mostra que la professió de l'arquitectura ha estat tradicionalment en mans masculines és el cas del disseny de l'interior dels habitatges. Les cuines, l'espai femení reproductiu per excel·lència, l'espai de la llar on tradicionalment les dones han passat més temps treballant, han estat, generalment, de dimensions petites i s'han situat en espais mal orientats, amb poca entrada de llum i de poca qualitat.

Va parlar, també, de com la ciutat zonificada, aquella que separa les àrees de treball productiu, reproductiu i les de lleure, ha dificultat l'accés de les dones al treball remunerat per la distància que les separa de la feina i per l'ús diferenciat que es fa del transport públic i privat entre gèneres. La ciutat equilibrada, per tant, hauria d'evitar els usos monofuncionals i apropar el lleure, la producció, la residència i el consum, tot evitant àrees segregades.

María Ángeles Durán va reflexionar sobre els aspectes simbòlics de la ciutat —tema desenvolupat més àmpliament en el seu llibre *La ciudad compartida. Conocimiento, afecto y uso* (1998)—. Agafant el cas de Madrid, però podent-ho fer extensiu a d'altres ciutats espanyoles, la sociòloga analitza en el llibre les toponímies dels seus carrers, les escultures i els monuments que han donat nom o que han representat la memòria històrica de la ciutat. Va assenyalar com els noms poden interpretar-se com a signes d'identitat del lloc i com les figures recreen un espai determinat. A partir d'aquest recompte de «presències i absències» arriba a la conclusió que la majoria d'aquests carrers i monuments porten noms o representen personatges masculins. Les dones, per tant, han estat oblidades pel poder de la memòria col·lectiva de la ciutat.

La segona classe, amb el títol «Planificar para la sociedad compleja: del despotismo ilustrado al diálogo», va anar a càrrec de José María Ezquiaga, sociòleg i arquitecte. Tal com s'intueix pel títol, la conferència va girar entorn de la reflexió del paper de la societat civil en la planificació urbana. Segons ell, els professionals de l'arquitectura i l'urbanisme haurien d'aprendre a mediar per tal d'aconseguir consensuar l'heterogeneïtat de demandes que sorgeixen entre les diferents «veus» o grups presents en la planificació.

La classe següent va córrer a càrrec de la catedràtica de Projectes Pascuala Campos, de la Universitat d'A Coruña, amb el títol «El poder, la necesidad y el deseo: tres parámetros urbanos». L'arquitecta va parlar del poder que exerceixen sobre la ciutat els polítics, els promotors, els tècnics i els ciutadans. Va distingir tres espais a la ciutat: l'espai de poder, representat per edificis tancats i fets de materials luxosos, com ara els parlaments, els palaus de justícia i d'altres edificis institucionals; l'espai de la necessitat, representat pels edificis com ara els hospitals, els cementiris, els mercats, tots amb més presència femenina, i l'espai del desig, representat pels espais públics, espais de llibertat on no hi ha pautes de conducta i on es barregen les classes socials. D'aquesta manera, la ciutat és, segons l'arquitecta, subjecte, objecte i escenari de múltiples relacions socials.

Amb el títol «La participación de las mujeres en la gestión de la ciudad» la directora general de l'Instituto Andaluz de la Mujer, Teresa Jiménez Vilches, va tornar a incidir sobre la importància de la participació ciutadana en la planificació urbanística. Des d'un punt de vista de gènere va considerar la necessitat de repensar la ciutat per fer-la més apta per a les dones, donant-li un enfocament femení per reequilibrar les desigualtats que es generen a les ciutats. Segons ella, s'hauria d'afavorir la presència de dones urbanistes i arquitectes en els llocs de poder, per tal d'incorporar sensibilitats i solucions noves per a problemes i demandes d'amplis sectors de la població (dones, gent gran, gent jove, infants, immigrants, gent amb discapacitats, etc.) que fins ara no han trobat respostes. D'aquesta manera, aspectes tradicionalment reivindicats per les dones (bon enllumenat als carrers, visibilitat en passos subterranis, etc.) trobarien ressò en la pràctica urbanística.

Josefina Cruz de Villalón, directora general d'Ordenació del Territori a la Junta de Andalucía, va fer un repàs dels processos de construcció de la ciutat des de mitjan segle XIX fins als nostres dies, amb la xerrada «Ganadores y perdedores en la práctica del urbanismo». La geògrafa va assenyalar la necessitat de recordar la funció pública de l'urbanisme, així com la necessitat d'incentivar la participació ciutadana en les decisions de planificació urbana. Va parlar, també, del perill que suposa que les ciutats siguin concebudes com a mers mercats immobiliaris amb la consegüent privatització de l'espai públic. Va destacar el paper dels primers ajuntaments democràtics espanyols i el seu interès per fer un urbanisme de qualitat. El cas de Barcelona és un bon exemple d'aquest període.

L'arquitecte i urbanista Carlos Hernández Pezzi va recordar, en la seva presentació «Cambios sociales y nuevas demandas de vivienda», el debat recent, fins fa poc inexistent, sobre la realitat d'un ús diferenciat de l'espai entre gèneres, la crisi dels models de planificació i disseny i la influència del gènere en la concepció del projecte urbanístic. Actualment aquests temes comencen a tractar-se en grups de dones arquitectes, però encara no s'han reflexionat de manera crítica dins el món professional i acadèmic. Tal com assenyala en el seu llibre *La ciudad compartida. El género de la arquitectura* (1998), «un espai sense gènere és un espai sexista» (p. 35), és a dir, la planificació dels espais de la ciutat no pot ser neutre si es pretén que siguin utilitzats pel conjunt dels habitants. L'arquitectura ha d'assumir, doncs, un compromís social més gran per resoldre problemes que afecten els diferents grups de ciutadans. Va comentar, també, la necessitat de millorar els transports públics, l'accessibilitat i el benestar ambiental per tal de millorar la qualitat de vida a la ciutat.

La xerrada següent, «Reestructuración urbana y espacio residencial de las mujeres», va córrer a càrrec de Jesús Leal Maldonado, de la Universitat Complutense de Madrid. Segons el sociòleg, l'habitatge ocupa un lloc important en la vida quotidiana, no només perquè és un bé necessari, sinó pel temps de les nostres vides que hi passem dins. Va explicar el comportament residencial de les dones a partir del seu cicle vital per tal de poder establir les necessitats que sorgeixen i les relacions de gènere que es manifesten. Centrant-se en el procés d'emancipació dels joves espanyols, el sociòleg va assenyalar el retard en l'edat d'emancipació i el fet que la meitat de les dones espanyoles se'n vagin de la llar dels pares per casar-se. Segons Jesús Leal, una de les raons principals que fa que les dones, després del matrimoni i de la maternitat, continuïn integrades en el mercat de treball és l'obligació mensual de pagar la hipoteca del pis que han adquirit. No es pot oblidar, però, les raons de realització personal o d'independència econòmica, importants, sobretot, per a les dones de classe mitjana. Malgrat aquesta independència, el fet que les dones casades treballin fora de casa comporta que s'estableixi una dependència més estreta amb la família que acaba de deixar. Aquesta relació de dependència varia segons la classe social, de manera que és més estreta en les famílies amb menys recursos econòmics. És per això que el principal criteri de localització de les noves llars amb fills i filles petits és la proximitat de la família per sobre de la localització de la feina. S'observa, també, que quan l'habitatge no es pot situar a prop dels avis materns es localitza a prop de la llar d'infants o l'escola de les criatures. Aquest comportament és molt freqüent en els països del sud d'Europa i es basa en un sistema de benestar en què la solidaritat familiar desenvolupa un paper molt important.

La xerrada de María José Lasaosa «Los espacios abiertos interiores: patios de manzana, porches, jardines, huertos» va fer un repàs històric i multicultural d'aquests espais oberts interiors de les cases. Segons l'arquitecta, aquests espais interiors són símbols de l'essència femenina (la metàfora de la mare que acull),

climatitzen els edificis, hi aporten l'element verd i milloren la qualitat de vida de la ciutat.

Ana Falú, professora d'arquitectura de la Universidad Nacional de Córdoba d'Argentina i coordinadora de la Red Latinoamericana Mujer y Hábitat (www.redmujer.org.ar), va fer una presentació titulada «Nuevos desafíos en el urbanismo latinoamericano». Va explicar el desenvolupament del feminisme a l'Amèrica Llatina, assenyalant les característiques i els ritmes diferents de cada país segons el seu context polític, cultural i social. És així com a la majoria de països del continent sud-americà el feminisme va néixer a finals dels anys setanta lligat a les reivindicacions polítiques d'aquell moment i a la denúncia d'una creixent feminització de la pobresa en les seves societats. Pel que fa al tema urbà, l'arquitecta va parlar de la necessitat de prioritzar estratègies de desenvolupament sostenible i equitatiu a les ciutats llatinoamericanes, atesa la convivència d'enormes heterogeneïtats socials i econòmiques representades per diferents nivells d'urbanització i l'existència de «ciutats duals» o ciutats segregades.

Finalment, i continuant dins el context llatinoamericà, Adriana Vaghi, investigadora del CONICET d'Argentina, va parlar de la situació de segregació social i espacial que pateixen les dones immigrants a les ciutats llatinoamericanes en la seva xerrada «Fronteras materiales y simbólicas de la ciudad: la integración de los inmigrantes». Va parlar, concretament, de la situació de les dones bolivianes, peruanes i paraguaianes que emigren cap a Buenos Aires i viuen en els marges de la ciutat, en les *villas de emergencia*, sense cap tipus de planificació urbana i en condicions de vida precàries.

Cal destacar, finalment, la riquesa del ventall de perspectives que els ponents van aportar sobre la gestió de l'espai urbà des de disciplines com ara l'urbanisme, l'arquitectura, la sociologia i la política, així com l'interès de la reflexió crítica sorgida del debat de les sessions.